

СТАНОВИЩЕ ЗЕМСТВ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ ЗА ГЕТЬМАНУВАННЯ П. СКОРОПАДСЬКОГО

На основі архівних матеріалів та опублікованих джерел автор зробив спробу висвітлити становище в якому опинились земства Правобережної України в квітні-грудні 1918 року.

Ключові слова: земства, Правобережна Україна, Гетьманат, П.Скоропадський.

Проблема вивчення становища земств набирає особливого значення у контексті розвитку самоврядування в сучасній Україні. Вона допоможе усвідомити, який вплив на державне будівництво та життя в цілому може справити діяльність установ місцевого самоврядування в умовах політичної та суспільної нестабільності, адже від них залежить не тільки розбудова регіонів, а й країни загалом.

Проблему діяльності земств в період революції 1917-20 рр. висвітлювали Д. Дорошенко [1], І. Верховцева [2], М. Баюк [3], А. Боровик [4], П. Григорчук, О. Яременко [5], О. Завальнюк [6], В. Стецюк [7]. Діяльність земського самоврядування за часів гетьманату частково стала предметом дослідження О. Копиленка, М. Копиленка [8], В. Кульчицького [9], М. Страхова [10], Т. Харченко [11]. Проте дослідження становища та ролі земств в Українській Державі П. Скоропадського досі істориками не визначено як одне з окремих та актуальних завдань. Тому метою статті є висвітлення та аналіз ситуації в якій опинились земства Правобережної України за часів гетьманства П. Скоропадського.

У 1918 р. земства повністю втратили важелі впливу на соціально-економічні процеси в регіонах. Це сталося в результаті низки об'єктивних і суб'єктивних чинників: відсутність державної фінансової підтримки земств, земська бюджетна криза, політизація земських установ, недовіра до земств з боку населення, ворожі відносини з органами центральної влади. Проте П.Скоропадський у «Грамоті до всього українського народу» не заявив про необхідність ліквідації земств, незважаючи на докорінну зміну організації державної влади з метою виведення країни з політичної й соціально-економічної кризи [12].

Уряд гетьмана, як і його попередники зіштовхнувся з фінансовою проблемою забезпечення діяльності самоврядувань. Уже з середини травня 1918 р. гетьманська адміністрація видає розпорядження «терміново стягти недоплати податків». Через недовір'я селян до органів влади припинялася сплата податків, що і викликало фінансову кризу земств. Ряд очевидців тих подій вважають цей фактор найголовнішим серед тих, що призвели до занепаду інституту органів земського самоврядування. Ця ж думка була поширена і в тогочасній пресі [13].

П.Скоропадський так характеризує стан земств у цей час: «... діяльність наших, так званих, земств за рік революції показала повну нездатність цих діячів створити будь-що у цій життєвій для країни справі. Квітучі до революції земства, що володіли величезними капіталами, підприємствами, чудово обладнаною місцями мережею лікарень, тепер уявляли якісь руїни з порожніми касами, зі службовцями, що не отримували платні. У внутрішньому порядку було гомеричне здирство, маса зайвих посад для найбільш галасливих елементів...» [14].

Важке фінансове становище відображає ситуація в Вінницькому повіті Подільської губернії. 4 червня Вінницька повітова управа звернулася до Подільського губернського старости з повідомленням про відсутність коштів та фуражу в земстві. Також в повідомленні говориться, якщо ситуація не зміниться то «поштодержателі остаточно порвуть контракти з Управою і всі пошти повіту перестануть функціонувати», таким чином це загрожувало втратою зв'язку та обміну інформацією [15]. Щоб допомогти земствам, Рада Міністрів 25 червня постановила відкрити їм кредити в розмірі 80 млн. крб. на видання позичок [16]. Наприклад, Подільські управи отримали з цієї суми 2 353 850 крб., хоча просили вдвічі більше [17]. Владою робились деякі спроби сформувати цілісне уявлення про становище земств. Департамент місцевого самоврядування МВС влітку 1918 р. намагався зібрати інформацію про фінансове становище земств, для чого просив старост посприяти отримати кошториси за 1916-1918 рр. і звіти бухгалтерів за 1915-1917 рр. [18].

Проблемою була мала забезпеченість бюджету, тому для земців Правобережжя доби Гетьманату було характерним важке матеріальне становище. Через інфляцію платня, яку вони отримували знецінювалось. Питання відповідної оплати праці земських фахівців неодноразово обговорювалось на земських зборах, різноманітних нарадах, інших земських заходах. У квітні 1918 р. на Київських повітових земських зборах гласний – учитель так оцінював матеріальне становище колег: «Тих грошей, які зараз отримує вчитель на селі, занадто мало. Учителі зараз обносились, обірвались. Слава Богу, що селянин ще вірить учителю і дає йому в позику. Зараз кожний учитель має 300-500 карбованців боргу, і як він не збільшите йому платні... він не матиме чим розплатитись з своїми боргами» [19]. Спілка працівників Київського повітового земства звернулася до земських зборів з проханням призначити працівникам надбавку. За її підрахунками, мінімум споживання в цей час становив 407 крб. в той час як зарплата вчителя 150 крб. в місяць. Однак замість 720 тис. крб., необхідних для підвищення платні, збори асигнували лише 100 тис. від необхідної суми [20]. Подібною була ситуація і в Подільській губернії. На губернській агрономічній нараді в жовтні 1918 р. гайсинський повітовий агроном Г.М.Лацинський закликав «закалеймити ганьбою недостойне ставлення земства до своїх службовців, в даному випадку інструкторів з сільського господарства, котре виявилось у призначенні платні, яка далеко опускається за межі мінімуму існування» [21]. Земствам Волині також довелось зіткнутись з цією проблемою.

Характерною для правобережних земств була й кадрова проблема. Загальна нестача освічених людей суттєво загострилась внаслідок війни та громадянського протистояння. Тому нерідко земства, особливо повітові, відчували нестачу фахівців різних галузей з вищою освітою. У жовтні 1918 р. голова Подільської губернської управи В.К.Приходько про забезпеченість фахівцями зазначав: «На Поділля один земський лікар зараз обслуговує радіус в середньому 17 верстов, а згідно з вимогами раціональної поставленої земської медицини на одного лікаря повинен припадати радіус не більше 5 верстов; земських ветеринарних лікарів на Поділля зараз 32, а повинно принаймні бути 140. Те ж саме з агрономами та іншими фахівцями. Те ж саме з освітою і в данні разі Подільське земство зараз особливо відчуває брак освічених людей» [22].

Працівники земств часто стикались з різноманітними побутовими труднощами, що зумовлювалось недостатністю заробітної платні, нерегулярною її виплатою тощо. Одним з інструментів соціального захисту стали земські профспілки, які намагались вирішувати побутові труднощі земців, сприяли підвищенню їх фахового рівня, активно включались до суспільного життя. Земські профспілки ставили за мету

захист інтересів своїх членів перед керівництвом управ, допомогу у матеріальному забезпеченні. Вони намагалися організувати курси для голів та бухгалтерів волосних управ. Однак через несприятливі політичні обставини вже у 1918 р. більшість земських профспілок припинили своє існування.

Складними були відносини земств з органами центральної влади. Саме, земства, як найбільші осередки національних і лівих кіл, стали наймогутнішою організованою опозиційною силою до уряду П. Скоропадського. Як зазначає Д. Дорошенко, вже з перших днів після перевороту нова влада була зустрінута земським демократичним самоврядуванням неприхильно, а часто й відверто вороже. Цьому сприяло затвердження 29 червня 1918 р. гетьманом закону «Про надання губерніальним старостам права розпускати Волосні Земські зібрання та Управи». Управління земським господарством у волостях замість розпущених волосних земських зібрань доручалось Волосній Раді, яка складалася з призначених губерніальним старостою 3-5 осіб, один з яких був головою Ради. Причиною для заміни складу волосних установ могло бути прийняття зібранням постанов заочинного характеру та шкідливе для місцевого господарства ведення справ. Законом передбачався порядок оскарження в окружному суді рішень губерніального старости, а міністри внутрішніх справ надавалися право скасовувати постанови про їх розпуск [23].

Гайсинська повітова земська управа Подільської губернії скористалася відповідним законом й оскаржила рішення місцевого старости Сенокосова про розпуск волосних земств у повіті [24]. Скарга була подана до окружного суду. Після розгляду матеріалів справи дії повітового старости визнані незаконними і було запропоновано відновити волосні земства [25].

Повітові управи були розпущені у Рівному Волинської губернії, відповідне рішення прийняла на початку травня 1918 р. німецька влада через антиурядову діяльність голови та його заступника [26]. Позицію щодо волосних земств голова Ради міністрів сформулював так: «У виборах приймали участь, з одного боку, особи, які не мають ніякого відношення до волосних земств, котрі випадково були в тій місцевості, і, перебуваючи під впливом анархістсько-большевицької пропаганди і тероризуючі все місцеве населення. З другого – приймали участь особи без всякої підготовки до належного виявлення своєї волі. Вибрані на цих підставах Волосні Земські Зібрання й їх виконавчі органи, очевидно, не відповідають сучасному становищу на Україні, коли урядова влада зайнята приверненням державного ладу, порушеного анархією» [27].

Губернські та повітові старости отримали право необмеженого контролю за діяльністю земств. Вони затверджували рішення земських управ, могли вносити зміни до особового складу і навіть розпускати їх. Тимчасово було призупинено скликання повітових і губернських земських зборів, їхні повноваження перейшли до управ [28].

Для контролю та перевірки діяльності повітових та волосних земств, а в подальшому можливості їх розпуску у разі виявлення порушень у кожному повіті утворювалися місцеві ревізійні комісії. Межі компетенції членів ревізійних комісій були надзвичайно широкими. Вони мали «необмежене право перевірки діяльності всіх урядових осіб органів самоврядування через огляд документів та діловодства, а так само й через допит співробітників в самоврядуваннях та приватних осіб» [29].

В Подільській губернії тимчасові ревізійні комісії, що працювали в червні-липні 1918 р., виявили різні форми антидержавної діяльності земств політичного і економічного характеру. По всій території губернії окремі працівники органів самоврядування брали участь в антидержавницьких виступах та погромах маєтків поміщиків. Звинувачення

в протизаконних діях інколи висувалися окремим членом управ. Проте у більшості випадків управи притягалися до суду у повному складі. Відповідно такі урядовці позбавлялися своїх посад, а їхні місця займали тимчасово призначені комісіями особи, що володіли достатнім досвідом роботи, користувалися авторитетом серед мешканців і цілком лояльно ставилися до існуючої влади.

Ще до проведення перевірки через арешти голів та деяких членів повітових управ перестали діяти Ямпільське [30], Ольгопільське [31] і Литинське земства [32]. Вінницьке земство через малу кількість людей знайомих із земською роботою знаходилося в адміністративній кризі. Після проведення ревізії майже весь склад управи заарештували [33]. Ревізійна комісія Брацлавської повітової земської управи з'ясувала, що члени земства самовільно продавали державний спирт, робили неправдиві записи в ордерах, проводили значні фінансові маніпуляції. Всі члени управи були ув'язнені, а для виконання їхніх службових обов'язків повітовий староста призначив новий склад управи [34]. Балтська земська управа була розпущена з 23 липня через неспроможність забезпечити необхідного кворуму [35]. Згідно постанови Могилівської ревізійної комісії всі члени управи, окрім двох, були звільнені і притягнуті до відповідальності за перевищення службових повноважень [36]. Земства які продовжували функціонувати повністю підпорядковувалися повітовим старостам. 10 серпня 1918 р. губернський староста надав останнім повноваження затверджувати порядок денний і дозволяти проведення земських засідань [37].

Київський губернський староста 5 жовтня 1918 р. звернувся до повітових старост негайно повідомити про всі заходи адміністративного впливу які ними вживались відносно органів самоврядування: розпуск, арешт, заходи виконавчих органів і гласних, заборони зібрань та ін. [38]. Згідно них можна відстежити ситуацію, що склалася в Київській губернії: 9 вересня була розпущена Київська повітова земська управа [39], 10 жовтня ліквідовано Канівську повітову земську управу та заборонено повітовим старостам видавати дозволи на земські зібрання [40], прийнято рішення замінити склад Київської губернської земської управи головою якої призначався К. Григорович-Барський [41]. Згідно журналу засідання Київської губернської ревізійної комісії по ревізійній роботі земських і міських самоврядувань від 4 вересня 1918 р. при перевірці Чигиринського повітового земства не вистачало 16134 руб. 83 коп.; Липовецького 629 руб. Уманське та Бердичівське повітові земства визнані теж злочинними [42]. Зі складу Київської губернської управи лише четверо урядовців залишилися на своїх посадах [43]. Також кілька працівників залишилось і у Васильківській [44], Звенигородській [45], Сквирській [46] і Таращанській [47] повітових управах. Мали місце і такі ситуації, коли значна частина складу земських управ була відсутня. У Таращанській повітовій управі лише один із її членів був присутній під час ревізії. Місцеперебудовання іншого, а також голови управи вже тривалий час було невідомим, а ще один урядовець був убитий під час збройного повстання [48].

Аналіз діяльності ревізійних комісій свідчить, що значна частина земських управ була усунена гетьманськими адміністраціями. Так, на Волині було повністю розпущено 7 управ, на Київщині – шість, на Поділлі було розпущено 5 управ (не враховані Проскурівське та Ямпільське земства) [49]. Були і випадки коли звертались до повітових старост з проханням зробити ревізійні перевірки. Так, правління Радомишльського повітового союзу хліборобів 3 червня звернулось до повітового старости зробити ревізію в земській управі, оскільки земські дороги і мости не ремонтувались, не в кращому становищі знахо-

дилися земські школи і лікарні, медичний персонал відсутній, звичайний річний грошовий звіт не був складений [50].

Аналізуючи документи звітності ревізій можна дійти до висновку, що переважна більшість перевірок виявила безгосподарність органів міського самоврядування, обраних у 1917 р. Найхарактернішими недоліками роботи земств були безсистемність і недбалість в діловодстві, в тому числі й бухгалтерській документації, неправильне використання бюджетних коштів, часом необґрунтована видача авансів членам управи.

Мали місце й арешти гетьманською владою окремих земців [51]. Найбільша кількість арештів здійснювалась на політичному ґрунті. Зокрема у Гайсині Подільської губернії було заарештовано голову місцевої повітової управи за спробу розповсюдити антиурядові прокламації [52]. За невизнання нової влади був ув'язнений голова однієї з управ на Волині [53]. Заарештовані голова та гласний Рівненської управи у зверненні до С. Петлюри зазначали що обвинуваченням проти них служили особисті рахунки місцевих старост, а також громадська й політична праця за часів Української революції [54]. Німецькою владою були вислані з України голова та член повітової управи у Звенигороді Київської губернії [55] та Чигиринський гласний земської управи Тихоненко за антигетьманські настрої [56]. Наприкінці травня 1918 р. заарештували голову Бердичівської земської управи Щербину та його заступника за організацію селянського з'їзду, забороненого на початку місяця [57]. 9 жовтня був заарештований член Васильківської земської управи Федоренко [58].

Питання відносин між земствами і органами влади є неоднозначним. Про це свідчить те, що Д. Дорошенко, даючи оцінку даному явищу, вказує що «...всі ці репресії центральне правительство вживало лише в крайніх випадках...» [59]. А П. Христюк, називаючи ці ж приклади, стверджував про поширення урядом подібної політики щодо всіх демократичних земств [60]. В тих важких умовах, суперечках та протистоянні, що склалися, обидві сторони допускалися помилок, та на жаль не пішли на компроміс.

На противагу діяльності влади, в тому числі й гетьманської, земства на зламі 1917-1918 р. об'єднались у Всеукраїнський земський союз. Ініціатором його створення були саме земства Правобережної України, а центром об'єднання стала Київська губернська земська управа. Очолив Союз С.Петлюра. Уже на кінець 1918 р. до нього входили більше половини земських управ України [61]. Всеукраїнський земський союз розгорнув свою діяльність як національна земська організація і став на захист демократичних прав земців в галузі місцевого самоврядування.

17 червня 1918 розпочали роботу установчі збори Земського союзу, на яких представники земств України, в тому числі й Правобережної України виступили з протестом проти репресивної політики гетьманського уряду і каральних заходів австро-німецької окупаційної влади щодо земських діячів, вимагали передачі земствам парафіяльних шкіл, повернення українському Земському союзу власності Всеросійського земського союзу, яка перебувала на території України, надання фінансової підтримки земським установам, реформи земського оподаткування [62; 63; 64]. У розмові з делегацію, яку відрядили збори на чолі з С.Петлюрою, П.Скоропадський висловив готовність розглянути вимоги земців і стати на позиції співпраці із Всеукраїнським союзом земств. Але у липні 1918 р. С.Петлюру звинуватили в антигетьманській діяльності та заарештували. Фактично Земський союз став осередком легальної опозиції гетьманському режиму та представницьким органом земської громадськості України [65; 66].

П. Скоропадський сподівався змінити систему самоврядування на місцях шляхом проведення нових виборів до земств усіх рівнів. З цією метою уряд розробив новий закон про вибори до земства, прийнятий Радою Міністрів і санкціонований Гетьманом у вересні 1918 р. Ще у травні 1918 р. уряд Української Держави розпочав роботу над проектом земської реформи. Передбачалося наприкінці 1918 р. провести нові вибори до земств. Для цього у червні 1918 р. створено спеціальну комісію на чолі з князем О. Голіциним, завданням якої було проведення ревізійної діяльності земських установ та вироблення нового закону про земські вибори. До складу комісії увійшли юристи, політики, громадські діячі – всього 31 особа. У повітах Правобережної України також утворювалися місцеві ревізійні комісії для перевірки діяльності повітових та волосних земств. За результатами роботи комісії зроблено висновки, що діяльність земств у 1917 – на початку 1918 рр. була шкідливою для української державності. Зловживання з боку земств в губерніях Правобережної України було виявлено, як правило, в економічній сфері. У вересні 1918 р. скасовано земський виборчий закон Тимчасового уряду та видано новий. Відновлювалися майновий ценз та куріальна система у виборах до земств. Виборче право відтепер мали особи, які досягли 25 років, мали українське громадянство, проживали в Україні не менше одного року. Обмежувалися у виборчих правах представники незможних верств населення. Ті, хто не володів нерухомістю, виділялися в окрему виборчу курію разом із власниками нижчих ценових ставок, визначених урядом. Вони обирали лише третину всіх земських гласних. Зрозуміло, що таких була переважна більшість населення. До двох інших виборчих курій належали платники вищих та середніх земських ставок відповідно [67].

Земці України неприхильно поставилися до політики гетьманського уряду. Земська громадськість виступала проти відновлення майнового цензу, впровадження якого усувало від участі у земській роботі національну інтелігенцію, заважало консолідації українського суспільства. Земський діяч К. Мацієвич в листі до гетьмана щодо проекту земської «реформи» зазначав, що «ухвалений більшістю голосів земський законопроект уявляє з себе ніщо інше, як закон про скасування у нас, в українській державі, місцевого самоврядування... у нас після затвердження його вами земства не буде! Не буде земських зібрань, бо сучасні розпускаються, а нові зберуться ніяк не раніше 1919 року. Не буде і управ, бо управи, які віддаються під догляд і на волю старост, то не управи, а щось гірше від бувших у нас на Правобережній Україні так званих «куцих земств» [68].

Отже, земські установи Правобережної України в квітні-грудні 1918 р. опинилися в досить скрутному становищі, яке визначалося фінансовою кризою, кадровою проблемою, відверто ворожими відносинами з органами влади, розпуском багатьох земських управ, арештами їх членів. Проте навіть за таких умов земства продовжували виконувати важливі завдання, для захисту своїх позицій та розбудови держави, об'єдналися у Всеукраїнський земський союз, утворили профспілки.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр.; У 3 т. Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород, 1930; Нью-Йорк, 1954. – Т. 2. – 510 с.
2. Верховцева І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911-1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2004.
3. Баюк М.І. Культура і освіта на Поділлі в 1917-1920 рр. // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – К., 1996. – С.156-176.
4. Боровик А.М. Діяльність комісії видавничого відділу Міністерства освіти та мистецтва по підготовці українських підручників за гетьманату (квітень –

- грудень 1918 р.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Т.14: На пошану академіка І.С. Винокура. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С.265-274.
5. Григорчук П.С., Яременко О.І. Реалізація реформи органів державного управління та самоврядування в Подільській губернії в 1918 р. // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С.361-364.
 6. Завальнюк О.М., Стецюк В.Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О.М.Завальнюк, В.Б.Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 220 с.
 7. Стецюк В.Б. Земства Правобережної України в період української національно-демократичної революції 1917–1929 рр. : Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2009. – 240 с.
 8. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України 1917–1920: Навч. посіб. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
 9. Кульницький В. Українська держава часів гетьманщини // Укр. іст. журн. – 1992. – №7–8. – С. 60-79.
 10. Історія держави і права України: Підручник. – У 2-х т. / За ред. В.Я. Таціята ін. – К.: Ін Юре, 2003. – Т. 2. – 580 с.
 11. Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень – грудень 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2000. – 281 с.
 12. Слюсаренко А.П., Томенко М.В. Історія української конституції. – К.: Знання, 1993. – С. 86, 87.
 13. Марченко П. Народ і земство // Народне життя. – 1918. – 28 травня.
 14. Скоропадській П. Спогади. – К., Філадельфія, 1995. – С. 204.
 15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1793. – Оп.1. – Спр. 204. – Арк. 344.
 16. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Д-230. – Оп.3. – Спр.4. – Арк.133.
 17. ЦДАВО України. – Ф. 1261. – Оп.1. – Спр. 17. – Арк. 10, 11.
 18. Там само. – Арк.13.
 19. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф.1239. – Оп.126. – Спр.2. – Арк. 1, 2.
 20. Там само. – Ф.1239. – Оп.126. – Спр.9. – Арк. 10.
 21. Печать // Подолянская мысль. – 1918. – 20 октября. – С.1.
 22. Університет і Земство. Розмова з головою Подільської Губерніяльної Народної Управи В.К.Приходьком // Свято Поділля. – 1918. – 22 жовтня. – С.4.
 23. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп.1. – Спр.204. – Арк.326.
 24. Там само. – Арк. 65.
 25. Земская жизнь // Старобельская жизнь. – 1918. – 13 ноября.
 26. Телеграммы УТА // Слово Подолии. – 1918. – 25 мая.
 27. ЦДАВО України. – Ф.1216. – Оп.1. – Спр. 17. – Арк. 3.
 28. Копиленко О., Копиленко М. Місцеве самоврядування і місцева адміністрація Української гетьманської держави // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. – К., 1992. – Вип. 3, – С. 23-24.
 29. ЦДАВО України. – Ф.1216. – Оп.1. – Спр. 17. – Арк.5.
 30. Аресты // Слово Подолии. – 1918. – 5 июня. – С. 2.
 31. Земская жизнь // Слово Подолии. – 1918. – 12 июня. – С.1.
 32. ДАВО. – Ф. Р-1543. – Оп 1. – Спр. 4. – Арк.2,3.
 33. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп.1. – Спр.148. – Арк.31.
 34. ДАВО. – Ф.Д-255. – Оп 1. – Спр. 126. – Арк.99.
 35. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп.1. – Спр.213. – Арк.5.
 36. Новый состав управы // Жизнь Подолии. – 1918. – 10 сентября. – С. 2.
 37. ДАВО. – Ф. Д-230. – Оп 3. – Спр. 113. – Арк.110.
 38. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр 2. – Арк. 28.
 39. Там само. – Арк.43.
 40. Там само. – Арк.34.
 41. Киевская мысль. – 1918 р. – 27 сентября.
 42. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр 20. – Арк. 3.
 43. Новая губернияльная земская управа // Киевская Мысль. – 1918. – 29 октября.
 44. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр 248. – Арк. 26.

45. Там само. – Спр 162. – Арк. 24,25.
46. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 2. – Спр 1. – Арк. 1.
47. Там само. – Оп. 1. – Спр 250. – Арк. 68.
48. Там само. – Арк. 38.
49. Харченко Т. О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській Державі (квітень – грудень 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 2000. – С. 189.
50. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 2. – Спр 37. – Арк. 103.
51. ЦДАВО. – Ф.1793. – Оп.1. – Спр. 145. – Арк. 31; Там само. – Спр.209. – Арк.10.
52. Краевая жизнь // Слово Подолии. – 1918. – 15 мая.
53. Арешти волосного старости // Волинська народна газета. – 1918. – 4 липня.
54. ЦДАВО України. – Ф.3809. – Оп.2. – Спр. 3. – Арк. 4-5.
55. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 2. – Спр 40. – Арк. 63.
56. Там само. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 48.
57. Арешт членів Народної Управи // Рідний край. – 1918. – 8 червня.
58. ДАКО. – Ф. Р-2797. – Оп. 1. – Спр 2. – Арк. 32.
59. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр.: У 2 т. – Ужгород, 1930. – Т.2. – С. 265.
60. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920: У 4 т. – Прага, 1921. – Т.3. – С. 42.
61. Харченко Т.О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській державі (квітень – грудень; 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2000. – С. 142.
62. Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: Історіографія та джерела. – К., 2000. – С. 139.
63. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – С. 147.
64. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 215. – Арк. 7-12.
65. Іванис В. Симон Петлюра – президент України. – К., 1993. – С. 71.
66. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К. – Філадельфія, 1995. – С 127.
67. Харченко Т.О. Становлення місцевих органів виконавчої влади та самоврядування в Українській державі (квітень – грудень; 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2000. – С. 193.
68. ЦДАВО України. – Ф.1216. – Оп.2. – Спр.23. – Арк.5.

On the basis of the archived materials and published sources an author did an attempt to light up position in which the zemstvos in Right-bank Ukraine in an April-December in 1918 found oneself.

Key words: *zemstvos, Right-bank Ukraine, Getmanat, P.Scoropadsciy.*

Отримано: 1.06.2010

УДК 94(477.43.)«1918/1920»:352.07

В. В. Гудима

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВЛАДИ У ПОВІТАХ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (ЛИСТОПАД 1918 – ЖОВТЕНЬ 1919 рр.)

У статті висвітлюється процес становлення та організації органів цивільної української влади в повітах Української Народної Республіки доби Директорії протягом листопада 1918 – жовтня 1919 років.

Ключові слова: *цивільна влада, повітові комісари, Директорія, Українська Народна Республіка.*

Українська державність часів Директорії Української Народної Республіки залишається в історії Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. найменш дослідженим періодом. Однією з центральних проблем кожної революції є створення ефективних адміністративних структур. У специфічних умовах Української